

Μάνος Τσατσάνης*

1.

ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΕΣ:
ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΝΟΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΥΣΤΕΡΗ ΜΝΗΜΟΝΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Περίληψη

Το παρόν κείμενο εξετάζει κατά πόσο η νομιμοποίηση του δημοκρατικού πολιτεύματος στην Ελλάδα κλονίστηκε λόγω της οικονομικής κρίσης και της γενικευμένης καθοδικής κοινωνικής κινητικότητας της περασμένης δεκαετίας. Χρησιμοποιούνται δεδομένα από την *World Values Survey* προκειμένου να αναλυθούν τα επίπεδα και οι διαστάσεις της δημοκρατικής υποστήριξης στην Ελλάδα καθώς και οι προσδιοριστικοί της παράγοντες. Επίσης, εξετάζεται πώς οι Έλληνες κατανοούν και νοσηματοδοτούν την έννοια της δημοκρατίας. Τα αποτελέσματα δείχνουν πως, αν και η αποδοχή της δημοκρατίας έχει μειωθεί ελαφρώς, εξακολουθούν να θεωρούν τη δημοκρατία ως το προτιμότερο πολίτευμα στη μεγάλη τους πλειονότητα και να την κατανοούν με κυρίως φιλελεύθερους όρους. Οι όποιες διαφοροποιήσεις τόσο στα επίπεδα αποδοχής όσο και στις νοσηματοδοτήσεις αποδίδονται κυρίως σε αξιακούς και ιδεολογικούς παράγοντες και πολύ λιγότερο σε κοινωνικοδημογραφικούς.

* Εντεταλμένος Ερευνητής, Ινστιτούτο Πολιτικών Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ).

1. *Εισαγωγή*

Ένα από τα κυρίαρχα ερωτήματα των τελευταίων ετών στην πολιτική επιστήμη, και όχι μόνο, αφορά στην κρίση της δημοκρατίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Η συζήτηση αυτή έχει διαφορετικές εστιάσεις τόσο σε θεωρητικό όσο και σε γεωγραφικό επίπεδο. Ωστόσο, αποτελεί κοινή παραδοχή ότι η δημοκρατία κατά τον 21^ο αιώνα έχει εισέλθει σε μία περίοδο εξασθένησης, αμφισβήτησης ή υποχώρησης. Κατ' αρχάς διαπιστώνεται υποχώρηση της δημοκρατίας στο θεσμικό επίπεδο. Ο γνωστός μη κυβερνητικός οργανισμός Freedom House στην ετήσια έκθεση του για το 2020 επισημαίνει περαιτέρω υποχώρηση των ελευθεριών σε παγκόσμια κλίμακα για 14ο συνεχόμενο έτος, ενώ εκτιμήσεις από άλλα αντίστοιχα παρατηρητήρια της δημοκρατίας διατυπώνουν ανάλογα συμπεράσματα (Freedom in the World, 2020). Το τρίτο κύμα εκδημοκρατισμού έχασε τη δυναμική κατά την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα και από τότε άρχισε μία διαδικασία αντιστροφής του, ιδιαίτερα μετά το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2007-08.

Μία άλλη πτυχή της συζήτησης γύρω από την κρίση της δημοκρατίας αφορά τις εδραιωμένες δημοκρατίες και όχι μόνο χώρες όπου η πορεία εκδημοκρατισμού δεν έχει ολοκληρωθεί ή χώρες με σχετικά νέα δημοκρατικά συντάγματα αλλά χωρίς δημοκρατική παράδοση. Εδώ η συζήτηση επικεντρώνεται κυρίως στην «κρίση αντιπροσώπευσης» με την οποία βρίσκονται αντιμέτωπες οι –ως επί το πλείστον– δυτικές δημοκρατίες ή «μεταδημοκρατίες», όπως κάποιοι σκωπτικά τις χαρακτηρίζουν (Crouch, 2004). Οι διαγνώσεις περί κρίσης αντιπροσώπευσης στις εδραιωμένες δημοκρατίες βασίζονται κυρίως στην ανάδειξη νέων μοτίβων πολιτικής συμπεριφοράς των πολιτών τις τελευταίες δεκαετίες αλλά και στην αλλαγή στάσεων, όπως αυτή αποτυπώνεται σε πολιτικές και κοινωνικές έρευνες κοινής γνώμης. Τα συμπτώματα περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, την εκλογική άνοδο νέων κομμάτων διαμαρτυρίας με λαϊκιστικό προφίλ (Hobolt and Tilley, 2016), τη σταθερή μείωση συμβατικών μορφών πολιτικής συμμετοχής και την άνοδο μη συμβατικών μορφών (Franklin, 2004· Teorell, Torcal and Montero, 2007), την εξασθένηση των παραδοσιακών κομμάτων (Van Biezen, Mair and Poguntke, 2012), την πτώση των κομματικών ταυτίσεων (Dalton, 2000), την άνοδο του πολιτικού κυνισμού και των αντι-πολιτικών στάσεων (Torcal and Montero, 2006) καθώς και τη μείωση της εμπιστοσύνης προς το πολιτικό σύστημα και τους πολιτικούς θεσμούς (Pharr and Putnam, 2000). Το ερώτημα που επανέρχεται ακόμη πιο πιεστικά μετά από την περίοδο της βαθιάς

οικονομικής ύφεσης είναι κατά πόσο τα συμπτώματα αυτά πολιτικής δυσαρέσκειας αποτελούν ενδείξεις μίας βαθύτερης «κρίσης νομιμοποίησης» των δημοκρατικών καθεστώτων (Armingeon and Guthmann, 2014). Το παρόν κεφάλαιο ασχολείται με αυτό ακριβώς το ερώτημα για την περίπτωση της Ελλάδας, της χώρας που επλήγη από την οικονομική ύφεση κατά την περασμένη δεκαετία περισσότερο από κάθε άλλη εδραιωμένη δημοκρατία, τόσο σε ό,τι αφορά την ένταση και το βάθος της κρίσης όσο και τη χρονική της διάρκεια. Παράλληλα εξετάζονται οι τρόποι με τους οποίους οι Έλληνες κατανοούν και αντιλαμβάνονται το περιεχόμενο της δημοκρατίας. Χρησιμοποιώντας δεδομένα από το 7ο κύμα της World Values Survey εξετάζονται οι παράγοντες στο ατομικό επίπεδο που σχετίζονται με υιοθέτηση φιλελεύθερης νοηματοδότησης της δημοκρατικής διακυβέρνησης, με πιο μαξιμαλιστικές-κοινωνικές κατανοήσεις του περιεχομένου της δημοκρατίας, αλλά και με στρεβλές-αυταρχικές αντιλήψεις που είναι κατ' ουσίαν ασύμβατες με το δημοκρατικό ιδεώδες.

2. Διαστάσεις δημοκρατικής υποστήριξης

Δεδομένου ότι κάποιες από τις μακροχρόνιες τάσεις σε ό,τι αφορά την πτώση της εμπιστοσύνης στους πολιτικούς θεσμούς και την ικανοποίηση με τον τρόπο λειτουργίας της δημοκρατίας εντάθηκαν ταχύτατα σε αρκετές δημοκρατίες μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης το 2008, αρκετοί πολιτικοί επιστήμονες έχουν ήδη προσπαθήσει να ερευνήσουν τον βαθμό στον οποίο η οικονομική κρίση λειτούργησε ως καταλύτης απονομιμοποίησης των δημοκρατικών καθεστώτων, ειδικά στις χώρες που επλήγησαν περισσότερο (Teixeira, Tsatsanis and Belchior, 2014· Armingeon and Guthmann, 2014· Cordero and Simón, 2016). Οι αρχικές ενδείξεις επιβεβαίωσαν πως η δημοκρατική υποστήριξη των πολιτών αποτελείται από διαφορετικές διαστάσεις με διακριτό βαθμό βραχυπρόθεσμης μεταβλητότητας που μπορούν να αποδοθούν σε εξωγενείς παράγοντες, όπως σε μία οικονομική κρίση.

Η ιδέα των διαφορετικών διαστάσεων πολιτικής/δημοκρατικής υποστήριξης (political support) ασφαλώς δεν είναι νέα. Ο David Easton (1965, 1975, 1976) ήταν ο πρώτος που προώθησε την ιδέα ποιοτικής διαφοροποίησης μεταξύ τύπων πολιτικής υποστήριξης. Συγκεκριμένα, ο Easton διέκρινε μεταξύ «διάχυτης» ή «γενικευμένης» πολιτικής υποστήριξης (diffuse political support) και «εξειδικευμένης» ή «στοχευμένης» υποστήριξης (specific political support). Η διάχυτη υποστήριξη, σύμφωνα με τον Easton, είναι προσανατολισμένη προς την πολιτική κοινότητα στο σύνολό της (π.χ. την εθνική κοινότητα) αλλά και σε θεμελιακές πτυχές του πολιτικού συ-

στήματος, π.χ. τον τύπο του πολιτεύματος και τις αρχές του συντάγματος. Η εξειδικευμένη υποστήριξη, αντιθέτως, είναι προσανατολισμένη προς το πολιτικό προσωπικό και σε απτές εκφάνσεις του πολιτικού συστήματος. Επομένως, είναι πιο στενά συνδεδεμένη με την αξιολόγηση κυβερνητικών επιδόσεων και αποτελεσματικότητας. Γι' αυτόν τον λόγο, η διάχυτη υποστήριξη τείνει να είναι πιο ανθεκτική και σταθερή, καθώς πηγάζει από πιο ριζωμένες πεποιθήσεις και πολιτικές αξίες, οι οποίες συνήθως καλλιεργούνται κατά την περίοδο της πρώιμης κοινωνικοποίησης. Αντιστρόφως, η εξειδικευμένη υποστήριξη βασίζεται σε προσλήψεις και αξιολογήσεις των αποτελεσμάτων της πολιτικής διαδικασίας (policy outputs) και γι' αυτό τείνει να είναι πιο ευμετάβλητη και προσαρμοσμένη σε μεγαλύτερο βαθμό με την εκάστοτε πολιτική συγκυρία. Η στήριξη προς συγκεκριμένες κυβερνήσεις, πολιτικές ηγεσίες και υφιστάμενους θεσμούς στελεχωμένους από συγκεκριμένο πολιτικό προσωπικό ενδέχεται να παρουσιάζει διακυμάνσεις ως απάντηση σε βραχυπρόθεσμους και μεσοπρόθεσμους παράγοντες, όπως οι κυβερνητικές επιδόσεις, οι μεταβολές στην παραγόμενη πολιτική, οι αλλαγές στην ηγεσία ή απλά η κυκλικότητα της οικονομίας.

Η έννοια της διάχυτης πολιτικής υποστήριξης είναι στενά συνδεδεμένη με την έννοια της νομιμοποίησης του πολιτικού καθεστώτος. Ο Martin Seymour Lipset όρισε την έννοια της νομιμοποίησης του καθεστώτος ως «την ικανότητα ενός πολιτικού συστήματος να δημιουργεί και να διατηρεί την πεποίθηση ότι οι υπάρχοντες πολιτικοί θεσμοί είναι οι πιο κατάλληλοι και ορθοί για την κοινωνία» (Lipset, 1983, σελ. 64). Με άλλα λόγια, η νομιμοποίηση του καθεστώτος υφίσταται μόνο όταν οι κυβερνώνενοι θεωρούν πως το υπάρχον σύστημα διακυβέρνησης είναι προτιμότερο από όλα τα άλλα λόγω των κανονιστικών του αρχών και αξιών. Αυτό το αξιακό υπόβαθρο αναμένεται να είναι σταθερό ανεξάρτητα από τις πολιτικές που ακολουθεί η εκάστοτε κυβέρνηση. Εν τούτοις ο Easton έχει επισημάνει πως η διάχυτη υποστήριξη μπορεί να επηρεαστεί από τη συσσωρευμένη εμπειρία μακροπρόθεσμα και άρα δεν είναι εντελώς ανεξάρτητη από αναδρομικές αξιολογήσεις πολιτικής αποτελεσματικότητας και επιδόσεων (Easton, 1975, σελ. 446· Magalhães, 2014, σελ. 78-80). Με άλλα λόγια, η θεωρητική πρόταση του Easton, η οποία αργότερα ελέγχθηκε εμπειρικά από άλλους πολιτικούς επιστήμονες, είναι πως η έκφραση υποστήριξης προς τους δημοκρατικούς θεσμούς («υποστήριξη συστήματος» στη γλώσσα της συστημικής θεωρίας στα πλαίσια της οποίας έκανε τις θεωρητικές του επεξεργασίες ο Easton) αποτελείται από τουλάχιστον δύο διαστάσεις. Ένας πολίτης μπορεί να είναι πεπεισμένος δημοκράτης αλλά, παράλληλα, να έχει πολύ

χαμηλό επίπεδο εμπιστοσύνης προς τους θεσμούς της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας ή το δημοκρατικά εκλεγμένο πολιτικό προσωπικό.

Τα ευρήματα συγκριτικών αναλύσεων από την Pippa Norris (2011) και τον Russell Dalton (2004) επιβεβαιώνουν πως η διάκριση μεταξύ διάχυτης και εξειδικευμένης υποστήριξης υφίσταται όχι μόνο σε θεωρητικό επίπεδο αλλά τεκμηριώνεται και εμπειρικά μέσα από τη διερεύνηση στάσεων των πολιτών σε διάφορες χώρες και πολιτικά συστήματα. Αν και στις περισσότερες εδραιωμένες δημοκρατίες η προτίμηση και η υποστήριξη της δημοκρατίας ως συστήματος διακυβέρνησης είναι σχεδόν καθολική, η ικανοποίηση από τη δημοκρατία στην πράξη είναι εξαιρετικά πιο ευμετάβλητη. Η Pippa Norris (2011) μάλιστα αμφισβήτησε στο έργο της την ιδέα ότι η πολιτική δυσaréσκεια αποτελεί μια γενικευμένη τάση ή ότι, στο βαθμό που υφίσταται, αποτελεί κάτι αρνητικό για τη δημοκρατία. Ισχυρίζεται πως η δυσaréσκεια με την υφιστάμενη δημοκρατία είναι προϊόν των αυξανόμενων προσδοκιών και απαιτήσεων των πολιτών, οι οποίοι πιέζουν για τη βελτίωση των δημοκρατιών τους. Με άλλα λόγια, η δυσaréσκεια με τη δημοκρατία δεν σημαίνει πως οι πολίτες γίνονται λιγότερο δημοκράτες, αλλά ότι γίνονται πιο απαιτητικοί δημοκράτες. Είναι δηλαδή «κριτικοί πολίτες» (critical citizens), όπως τους αποκαλεί η Norris (2011), ή «δυναμικοί πολίτες» (assertive citizens), όπως εναλλακτικά αποκαλούνται στη σχετική βιβλιογραφία (Dalton and Welzel, 2014).

Χρησιμοποιώντας δεδομένα από τον 7ο γύρο της World Values Survey (που έχει πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών), ελέγχουμε την υπόθεση περί διαφορετικών διαστάσεων της δημοκρατικής υποστήριξης στην ελληνική περίπτωση. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα το 2017, επτά περίπου χρόνια μετά την υπογραφή του πρώτου μνημονίου στη χώρα και μερικούς μήνες πριν την ολοκλήρωση του τρίτου προγράμματος στήριξης που είχε υπογραφεί το 2015 από την κυβέρνηση συνεργασίας μεταξύ ΣΥΡΙΖΑ και ΑΝΕΛ. Οι ερωτήσεις που επιλέχθηκαν αφορούν τόσο την αξιολόγηση διαφορετικών τρόπων διακυβέρνησης, όσο και την εμπιστοσύνη προς πολιτικούς θεσμούς (κυβέρνηση, κοινοβούλιο, πολιτικά κόμματα, δικαιοσύνη και δικαστήρια).

Η δέσμη ερωτήσεων που αφορά τους τρόπους διακυβέρνησης έχει στόχο να μετρήσει τον βαθμό που οι πολίτες προτιμούν τη δημοκρατία σε σχέση με άλλα καθεστώτα. Ο παραδοσιακός τρόπος μέτρησης της δημοκρατικής υποστήριξης σε έρευνες κοινής γνώμης είναι να ερωτώνται οι συμμετέχοντες/-ουσες πώς αισθάνονται για τη δημοκρατία ή αν γενικά προτιμούν από άλλες μορφές καθεστώτων, οι οποίες συνήθως δεν κατονομάζονται (Rose, 1997). Οι θετικοί συνειρμοί του σημειωμένου «δημοκρατία» έχει

ως αποτέλεσμα υπερβολικά μεγάλα ποσοστά θετικών απαντήσεων, αποτυπώνοντας μάλλον ονομαστική και όχι ουσιαστική προτίμηση για τη δημοκρατία. Ένας από τους καθιερωμένους τρόπους αντιμετώπισης αυτού του προβλήματος είναι η χρησιμοποίηση ερωτήσεων που συνδυάζουν τη ρητή υποστήριξη προς τη δημοκρατία με την απόρριψη αυταρχικών εναλλακτικών. Με βάση αυτό το σκεπτικό, η World Values Survey χρησιμοποιεί από το 3ο κύμα και σε όλα τα επόμενα κύματα δέσμες ερωτήσεων που καταγράφουν τόσο τη ρητή αξιολόγηση της δημοκρατίας ως πολιτεύματος όσο και την αξιολόγηση εναλλακτικών μορφών διακυβέρνησης. Στην ανάλυσή μας χρησιμοποιούμε τα τέσσερα ερωτήματα που έχουν τεθεί πιο συχνά στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες.¹

Πίνακας 1.1

Παραγοντική ανάλυση ερωτήσεων δημοκρατικής υποστήριξης

Ερώτηση	Παράγοντας 1: Εξειδικευμένη υποστήριξη	Παράγοντας 2: Διάχυτη υποστήριξη
• Εμπιστοσύνη στο κοινοβούλιο	0,868	
• Εμπιστοσύνη στα πολιτικά κόμματα	0,856	
• Εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση	0,795	
• Εμπιστοσύνη στα δικαστήρια	0,411	
• Να κυβερνά ο στρατός		0,710
• Να υπάρχει ισχυρός ηγέτης		0,626
• Να υπάρχει δημοκρατικό πολίτευμα		-0,610
• Να παίρνουν τις αποφάσεις ειδικοί		0,324
Eigenvalue	2,620	1,574
Εξήγηση διασποράς	32,6%	19,7%
N	1039	

Σημείωση: Πραγματοποιείται principal components analysis (PCA) με περιστροφή varimax. Παράτιθενται οι παράγοντες με τιμή eigenvalue μεγαλύτερη του 1,05.

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από το 7ο κύμα της World Values Survey, 2017.

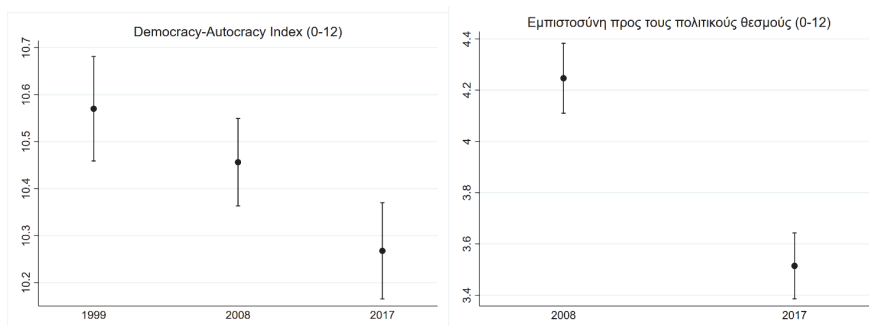
¹ Τα ερωτήματα διατυπώνονται ως εξής: «Θα περιγράψω τώρα διάφορα είδη πολιτικών συστημάτων και θα σας ρωτήσω τι νομίζετε για το καθένα ως τρόπο διακυβέρνησης αυτής της χώρας. Θα λέγατε για κάθε ένα απ' αυτά τα πολιτικά συστήματα ότι είναι πολύ καλό, σχετικά καλό, σχετικά άσχημο, ή πολύ άσχημο ως τρόπος διακυβέρνησης της χώρας;» 1) Ύπαρξη ισχυρού ηγέτη που δεν δέχεται τον έλεγχο από τη βουλή και τις εκλογές. 2) Ύπαρξη τεχνοκρατών, όχι κυβέρνησης, που αποφασίζουν σύμφωνα με αυτό που εκείνοι θεωρούν ότι είναι καλύτερο για τη χώρα. 3) Ύπαρξη στρατιωτικής κυβέρνησης. 4) Ύπαρξη δημοκρατικού πολιτικού συστήματος.

Πραγματοποιήθηκε παραγοντική ανάλυση με δεδομένα του 7ου κύματος (Πίνακας 1.1), η οποία επιβεβαιώνει πως η προτίμηση για δημοκρατικό πολίτευμα και η εμπιστοσύνη προς τους δημοκρατικούς θεσμούς συγκροτούν δύο διακριτές διαστάσεις της δημοκρατικής υποστήριξης. Ο πρώτος παράγοντας συγκροτείται από τα τέσσερα ερωτήματα εμπιστοσύνης προς τους πολιτικούς θεσμούς, με το ερώτημα για την εμπιστοσύνη προς τα δικαστήρια να έχει τη μικρότερη φόρτιση στον παράγοντα, αποτέλεσμα που μπορεί εύκολα να εξηγηθεί λόγω του χαμηλού βαθμού πολιτικοποίησης της δικαστικής εξουσίας σε σχέση με την εκτελεστική και τη νομοθετική εξουσία αλλά και προφανώς σε σχέση με τα πολιτικά κόμματα. Ο δεύτερος άξονας συγκροτείται από τα τέσσερα ερωτήματα που καταγράφουν προτιμήσεις για το δημοκρατικό πολίτευμα και τις εναλλακτικές του. Όπως είναι αναμενόμενο, το ερώτημα για το δημοκρατικό πολίτευμα σχετίζεται αρνητικά με αυτόν τον άξονα, καθώς η προτίμηση της δημοκρατίας ευθυγραμμίζεται με την απόρριψη εναλλακτικών, μη δημοκρατικών μορφών διακυβέρνησης. Χαμηλότερη φόρτιση σε αυτόν τον παράγοντα παρουσιάζει το ερώτημα για τη διακυβέρνηση από ειδικούς (και όχι εκλεγμένους πολιτικούς). Η εξήγηση εδώ είναι μάλλον πως η διακυβέρνηση από τεχνοκράτες αποτελεί μία μη δημοκρατική εναλλακτική, η οποία όμως δεν δημιουργεί άμεσα αντίστοιχους συνειρμούς με αυταρχικά καθεστώτα. Οι δύο δέσμες ερωτήσεων λοιπόν συγκροτούν δύο ξεχωριστές διαστάσεις της δημοκρατικής υποστήριξης, που μπορούν εύκολα να αντιστοιχηθούν στη διάχυτη και την εξειδικευμένη υποστήριξη προς τη δημοκρατία.

3. Μετρήσεις και προσδιοριστικοί παράγοντες της δημοκρατικής υποστήριξης στην Ελλάδα

Οι δύο δέσμες ερωτήσεων μάς επιτρέπουν να κατασκευάσουμε δύο αθροιστικούς δείκτες στους οποίους θα στηρίζουμε την ανάλυσή μας: έναν δείκτη διάχυτης δημοκρατικής υποστήριξης 13 σημείων (0-12) και έναν αντίστοιχο εξειδικευμένης δημοκρατικής υποστήριξης επίσης 13 σημείων (0-12). Ο δείκτης διάχυτης υποστήριξης διαμορφώνεται από τα τρία ερωτήματα αξιολόγησης εναλλακτικών μορφών διακυβέρνησης και από το ερώτημα ρητής υποστήριξης προς τη δημοκρατία, οι τιμές των οποίων αντιστρέφονται ώστε οι υψηλές τιμές να υποδηλώνουν στήριξη προς τη δημοκρατία και οι χαμηλές τιμές την απόρριψη των εναλλακτικών μορφών. Ο δείκτης αυτός αποτελεί μία εκδοχή του Democracy-Autocracy Index που έχει προτείνει ο Ronald Inglehart (2003), διευθυντής και εκ των ιδρυτών της World Values Survey.

Γράφημα 1.1
Διάχυτη και εξειδικευμένη δημοκρατική υποστήριξη στην Ελλάδα

Σημείωση: Οι τελείες απεικονίζουν μέσους όρους και οι γραμμές 95% διαστήματα εμπιστοσύνης.

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από το 4ο, 5ο και 7ο κύμα της European Values Study/World Values Survey.

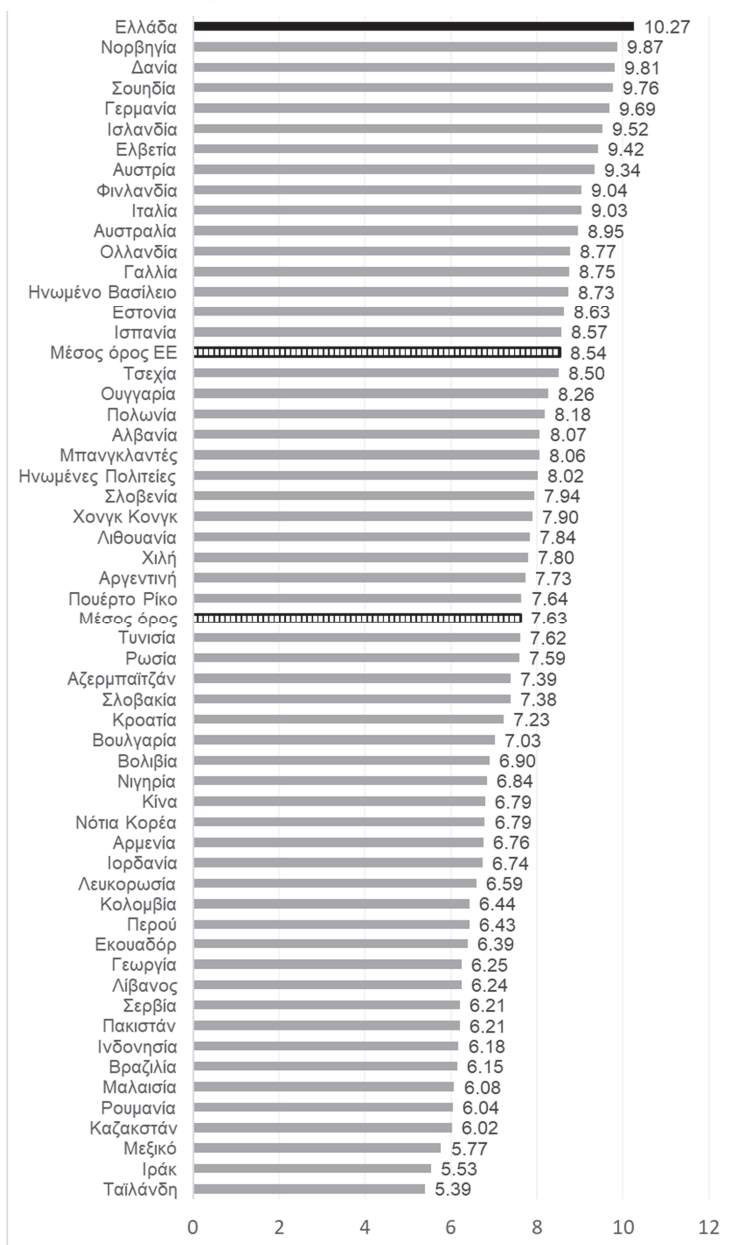
Ανατρέχοντας στο 4ο και στο 5ο κύμα (τα οποία διεξήχθησαν στην Ελλάδα το 1999 και το 2008 αντίστοιχα) για να καταγράψουμε τις τιμές του δείκτη διάχυτης δημοκρατικής υποστήριξης και στο 5ο κύμα για τις τιμές του δείκτη εξειδικευμένης υποστήριξης (Γράφημα 1.1) παρατηρούμε ότι στο 7ο κύμα οι τιμές είναι συγκριτικά μειωμένες και στις δύο διαστάσεις δημοκρατικής υποστήριξης. Ωστόσο, οι μεταβολές είναι μικρότερες στο δείκτη διάχυτης υποστήριξης σε σχέση με τον δείκτη εξειδικευμένης υποστήριξης. Η απότομη πτώση στο δείκτη εξειδικευμένης υποστήριξης βρίσκεται σε συμφωνία με άλλες έρευνες που έχουν δείξει απότομη πτώση της εξειδικευμένης δημοκρατικής στήριξης στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα (π.χ. Teixeira, Tsatsanis and Belchior, 2014). Από την άλλη πλευρά, σε άλλες μελέτες επισημαίνεται ότι η πτωτική τάση δεικτών εμπιστοσύνης προς τους θεσμούς είχε ξεκινήσει αρκετά χρόνια πριν από το ξέσπασμα της κρίσης και ότι ήταν αρκετά συνδεδεμένοι με μεταβολές της πολιτικής συγκυρίας (π.χ. πτώση την περίοδο των πολιτικών σκανδάλων στα τέλη της δεκαετίας του 1980, ή κορύφωση της πολιτικής εμπιστοσύνης το 2004 που υπήρξε έτος εθνικής ευφορίας) (Terpetoglou and Tsatsanis, 2014· Tsatsanis, 2018).

Η πτώση στα επίπεδα διάχυτης δημοκρατικής υποστήριξης δεν δημιουργεί ιδιαίτερη ανησυχία αναφορικά με τον ενδεχόμενο κλονισμό της νομιμοποίησης του δημοκρατικού καθεστώτος. Κατ' αρχάς, ενώ πράγματι παρατηρείται μία πτωτική τάση μεταξύ των τριών κυμάτων της World

Values Survey από τα οποία έχουμε στοιχεία για την Ελλάδα, η μείωση δεν είναι μεγάλη και κινείται κοντά στα όρια της στατιστικής σημαντικότητας. Κατά δεύτερο λόγο, παρόλο που ο μέσος όρος του ελληνικού δείγματος βαίνει μειούμενος από το 4ο στο 7ο κύμα, η μέση τιμή των Ελλήνων στο Democracy-Autocracy Index είναι η υψηλότερη από όλες τις χώρες που περιλαμβάνονται στο 7ο κύμα της World Values Survey² (βλ. Γράφημα 1.2). Είναι εντυπωσιακό λοιπόν πως, ακόμη και μετά από επτά συνεχή έτη σκληρής λιτότητας και βαθιάς ύφεσης, η προτίμηση των Ελλήνων για το δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης αποδεικνύεται ανθεκτική και ξεπερνάει ακόμη και τις μέσες τιμές που καταγράφονται στις Σκανδιναβικές χώρες, ακόμη και αν η ποιότητα της ελληνικής δημοκρατίας υπολείπεται αρκετά σε σχέση με την ποιότητα της δημοκρατίας των εν λόγω χωρών. Η ελληνική περίπτωση λοιπόν αποτελεί ίσως μία από τις πιο εμφαντικές επιβεβαιώσεις της διάκρισης του Easton περί διάχυτης και εξειδικευμένης δημοκρατικής υποστήριξης. Μία χώρα με εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα εμπιστοσύνης προς τους δημοκρατικούς θεσμούς, όπως αυτοί λειτουργούν στο εσωτερικό της, αλλά και με διαχρονικά χαμηλά επίπεδα ικανοποίησης από τη δημοκρατία (τα οποία μειώθηκαν κι άλλο κατά τη διάρκεια της περιόδου των μνημονίων, βλ. Tsatsanis, 2018) αποδεικνύεται πως μπορεί να παρουσιάζει ταυτόχρονα πολύ υψηλά επίπεδα αποδοχής και νομιμοποίησης της δημοκρατίας ως τύπου πολιτεύματος, αποσυνδέοντας την αξιολόγηση των επιδόσεων της δημοκρατίας από την αξιολόγηση του δημοκρατικού πολιτεύματος έναντι μη δημοκρατικών εναλλακτικών. Είναι λογικό να υποθέσει κάποιος πως η αναντιστοιχία αυτή βασίζεται στις υποκείμενες αξιακές προτιμήσεις των Ελλήνων, προϊόν της πολιτικής κοινωνικοποίησης των Ελλήνων στα μεταδικτατορικά χρόνια και της πλήρους απαξίωσης των αυταρχικών μορφών διακυβέρνησης που βίωσε η χώρα.

2 Χρησιμοποιούμε την εκδοχή του Αυγούστου 2019 του integrated dataset της World Values Survey. Εκδοχές που έγιναν διαθέσιμες μεταγενέστερα περιλαμβάνουν κάποιες χώρες ακόμη.

Γράφημα 1.2
Μέσες τιμές ανά χώρα στο Democracy-Autocracy Index (0-12)

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από το 7ο κύμα της World Values Survey, 2017.

Πίνακας 1.2
Κατηγορίες δημοκρατών στην Ελλάδα

Τύποι δημοκρατών	1999	2008	2017
Πεπεισμένοι δημοκράτες	68.3%	63.3%	58.1%
Αβέβαιοι δημοκράτες	26.9%	33.5%	38.1%
Μη δημοκράτες	4.8%	3.2%	3.8%
Ικανοποιημένοι δημοκράτες		16.1%	8.9%
Κριτικοί δημοκράτες		47.2%	49.2%
Αδιάφοροι		7.5%	4.3%
Αποξενωμένοι		29.2%	37.7%

Σημείωση: Η κατηγορία «πεπεισμένοι δημοκράτες» διαμορφώνεται από το ποσοστό ερωτώμενων που καταγράφουν τιμές 11 ή 12 στο Democracy-Autocracy Index, οι «αβέβαιοι δημοκράτες» καταγράφουν τιμές 7 έως 10 και οι «μη δημοκράτες» τιμές από 0 έως 6. Η κατηγορία «ικανοποιημένοι δημοκράτες» διαμορφώνεται από πεπεισμένους δημοκράτες με τιμές 6 έως 12 στον δείκτη εξειδικευμένης υποστήριξης, ενώ η κατηγορία «κριτικοί δημοκράτες» διαμορφώνεται από πεπεισμένους δημοκράτες με τιμές 0 έως 5 στον δείκτη εξειδικευμένες υποστήριξης. Οι «αδιάφοροι πολίτες» αποτελούν ερωτώμενους που ανήκουν στους αβέβαιους δημοκράτες ή στους μη δημοκράτες και καταγράφουν τιμές 6 έως 12 στον δείκτη εξειδικευμένης υποστήριξης και οι «αποξενωμένοι πολίτες» είναι αβέβαιοι δημοκράτες ή μη δημοκράτες που καταγράφουν τιμές 0 έως 5 στον δείκτη εξειδικευμένης υποστήριξης.

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από το 4ο, 5ο και 7ο κύμα της European Values Study/World Values Survey.

Πέρα από την καταγραφή μέσων όρων, με βάση τις τιμές στους δείκτες διάχυτης και εξειδικευμένης υποστήριξης μπορεί να δημιουργηθεί μία «τυπολογία δημοκρατών» και να ανιχνευθεί η διαχρονική ποσοστιαία κατανομή τους στα κύματα που υπάρχει συμμετοχή της Ελλάδας (Πίνακας 1.2). Με βάση την κατανομή στον δείκτη διάχυτης υποστήριξης, μπορούμε να διακρίνουμε μεταξύ «πεπεισμένων δημοκρατών» που καταγράφουν πολύ υψηλές τιμές στον δείκτη, «αβέβαιων δημοκρατών», οι οποίοι καταγράφουν ενδιάμεσες τιμές και «μη δημοκρατών» με αντίστοιχες χαμηλές τιμές στον δείκτη. Η κατηγορία των «πεπεισμένων δημοκρατών» αντιστοιχεί στους «solid democrats» που εντοπίζουν σε συγκριτικό επίπεδο οι Ronald Inglehart και Christian Welzel (2005) χρησιμοποιώντας αντίστοιχο δείκτη διάχυτης δημοκρατικής υποστήριξης. Παρόμοια κατηγοριοποίηση χρησιμοποιούν επίσης ο Hans-Dieter Klingemann με τους συνεργάτες τους (Klingemann κ.ά., 2006· βλ., επίσης, Fuchs, 2007), δημιουργώντας τρεις κατηγορίες: «ισχυρών δημοκρατών» (strong democrats), «αδύναμων δημοκρατών» (weak democrats) και «μη δημοκρατών» (non-democrats) με βάση τιμές στο Democracy-Autocracy Index και δεδομένα από την World Values

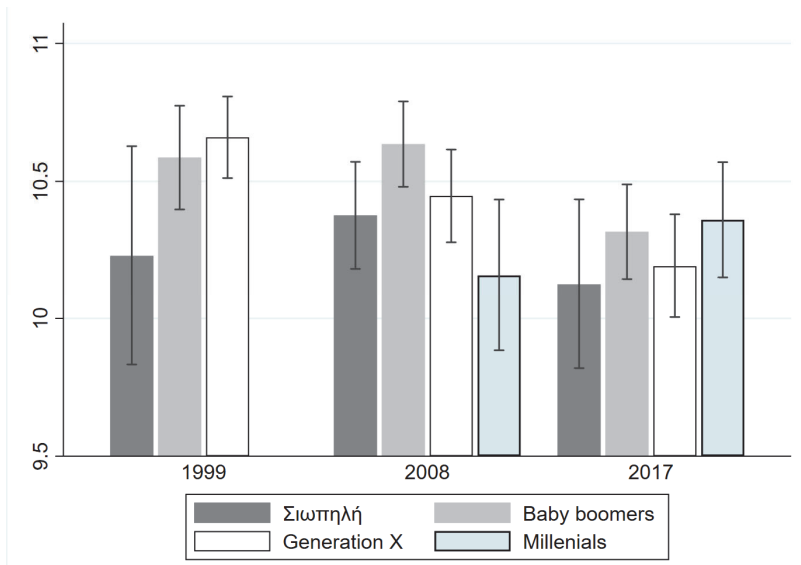
Survey. Στην περίπτωση της Ελλάδας φαίνεται ότι το μεγάλο ποσοστό της μεταβολής σε ό,τι αφορά τη διάχυτη δημοκρατική υποστήριξη εντοπίζεται στη μείωση των «πεπεισμένων δημοκρατών» κατά περίπου 10 ποσοστιαίες μονάδες από το 1999 έως το 2017 και αντίστοιχη αύξηση των «αβέβαιων δημοκρατών». Αυτό το εύρημα μερικώς υπονομεύει τη γενικότερη εικόνα ανθεκτικότητας και σχετικής σταθερότητας των επιπέδων διάχυτης εμπιστοσύνης και υποδηλώνει πως οι παρατηρούμενες μεταβολές αφορούν κυρίως τη μείωση των πολύ υψηλών τιμών στην κλίμακα. Οι «μη δημοκράτες» αποτελούν μια μικρή μειοψηφία που παραμένει σταθερή σε μέγεθος τις τελευταίες δύο δεκαετίες παρά την παρατεταμένη οικονομική κρίση της περασμένης δεκαετίας. Το χαμηλό και σταθερό αυτό ποσοστό υποδηλώνει πως η εκλογική επιτυχία αντιδημοκρατικών πολιτικών δυνάμεων, όπως η Χρυσή Αυγή, βασίστηκε κατά πάσα πιθανότητα σε ένα κομμάτι του εκλογικού σώματος που δεν απορρίπτει αυταρχικές πολιτικές λύσεις, αλλά που είναι σταθερά μειοψηφικό στην ελληνική κοινωνία. Κάτι τέτοιο σημαίνει πως το «εκλογικό ταβάνι» για ανοικτά αντιδημοκρατικές πολιτικές δυνάμεις διατηρείται σε χαμηλά επίπεδα ακόμη και όταν συντρέχουν εξωγενείς παράγοντες, οι οποίοι μπορεί να εκληφθούν ως ευνοϊκοί για πολιτικούς χώρους που εχθρεύονται τη δημοκρατία.

Συνδυάζοντας τον δείκτη διάχυτης δημοκρατικής υποστήριξης και τον δείκτη εξειδικευμένης δημοκρατικής υποστήριξης δημιουργείται η δυνατότητα ανίχνευσης τεσσάρων ακόμη κατηγοριών δημοκρατών (δεύτερο μισό του Πίνακα 1.2), προσαρμόζοντας τις επεξεργασίες της Pippa Norris (2011), του Russell Dalton (2004) και του Hans-Dieter Klingemann (2014). Οι πεπεισμένοι δημοκράτες που εμπιστεύονται τους πολιτικούς θεσμούς στην Ελλάδα κατηγοριοποιούνται ως «ικανοποιημένοι δημοκράτες», ενώ αν δεν εμπιστεύονται τους θεσμούς τοποθετούνται στην κατηγορία των «κριτικών δημοκρατών», που αντιστοιχούν στους «critical democrats» της Pippa Norris ή τους «dissatisfied democrats» του Hans-Dieter Klingemann. Αντιστρόφως, οι αβέβαιοι δημοκράτες ή οι μη δημοκράτες που εμπιστεύονται τους θεσμούς κατατάσσονται στους «αδιάφορους» πολίτες (βλ., επίσης, Kriesi and Vidal, 2019). Λόγω της μη διαθεσιμότητας των ερωτημάτων που συγκροτούν τον δείκτη εξειδικευμένης δημοκρατικής στήριξης στο 4ο κύμα της World Values Survey, η ανίχνευση των κατηγοριών περιορίζεται στο 5ο και στο 7ο κύμα. Αξιοσημείωτο είναι πως οι «κριτικοί δημοκράτες» αποτελούν μακράν τη μεγαλύτερη κατηγορία και στις δύο χρονικές στιγμές, καθώς και στα δύο δείγματα σχεδόν ένας στους δύο κατατάσσεται σε αυτή την κατηγορία. Η επόμενη μεγαλύτερη κατηγορία είναι αυτή των αποξενωμένων πολιτών, οι οποίοι έχουν αυξηθεί

κατά περίπου εννέα ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ 2008 και 2017. Αν και το παραπάνω εύρημα είναι το πιο ανησυχητικό, αξίζει να επισημανθεί ότι από την ομάδα των δυσारेστημένων πολιτών οι περισσότεροι παραμένουν «πεπεισμένοι δημοκράτες». Αντιστρόφως, οι «ικανοποιημένοι δημοκράτες» έχουν μειωθεί κατά περίπου επτά ποσοστιαίες μονάδες και το 2017 περιορίζονται στο 9% του δείγματος, εύρημα που είναι αναμενόμενο μετά από μία παρατεταμένη οικονομική κρίση.

Γράφημα 1.3

Μέσες τιμές στο *Democracy-Autocracy Index* (0-12) ανά γενεά στην Ελλάδα

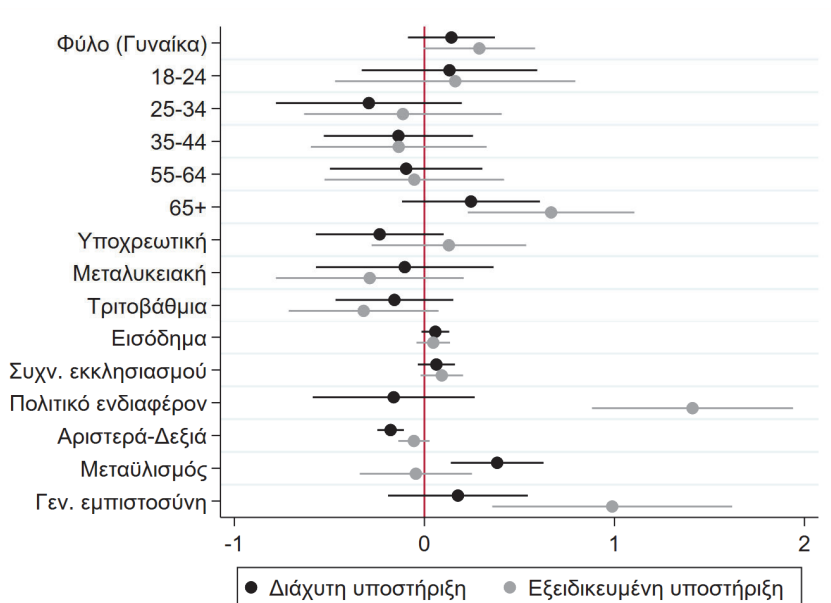
Σημείωση: Οι στήλες απεικονίζουν μέσους όρους και οι γραμμές 95% διαστήματα εμπιστοσύνης. Η «σιwπηλή γενεά» συγκροτείται από αυτούς που γεννήθηκαν πριν από το 1945, οι «baby boomers» γεννήθηκαν μεταξύ 1945 και 1964, η «Generation X» συγκροτείται από όσους γεννήθηκαν μεταξύ 1965 και 1980, και οι «Millenials» είναι αυτοί που γεννήθηκαν μεταξύ 1981 και 1996.

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από το 4^ο, 5^ο και 7^ο κύμα της European Values Study/World Values Survey.

Το επόμενο ερώτημα που επιχειρείται να απαντηθεί στο παρόν κεφάλαιο αφορά τους προσδιοριστικούς παράγοντες της δημοκρατικής υποστήριξης στην Ελλάδα. Σε δύο από τα πιο πολυσυζητημένα άρθρα των τελευταίων ετών στη σχετική βιβλιογραφία, ο Roberto Foa και ο Yascha Mounk (2016, 2017), χρησιμοποιώντας δεδομένα από την World Values Survey, βρίσκουν υποχώρηση της διάχυτης δημοκρατικής υποστήριξης

σε αρκετές εδραιωμένες δημοκρατίες σε συγκριτικό επίπεδο. Οι Foa και Mounk εντοπίζουν την υποχώρηση αυτή κυρίως ανάμεσα στη νεότερη γενιά των «millenials», δηλαδή αυτούς που έχουν γεννηθεί μεταξύ των αρχών της δεκαετίας του 1980 και τα μέσα της δεκαετίας του 1990. Τα ευρήματα τους οδήγησαν να επισημάνουν τον κίνδυνο «αποεδραίωσης» (deconsolidation) της δημοκρατίας σε αρκετές χώρες στο μέλλον μέσω γενεακής αντικατάστασης. Η συγκριτική διάσταση των ευρημάτων έχει αμφισβητηθεί ευρέως καθώς διάφοροι μελετητές έχουν επισημάνει ότι η τάση είναι ευδιάκριτη κυρίως στην περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών (π.χ. Inglehart, 2016· Voeten, 2017· Zilinky, 2019) και λιγότερο στις ευρωπαϊκές χώρες. Ωστόσο, αξίζει να εξεταστούν ο βαθμός στον οποίο οι νεότερες γενεές στην Ελλάδα επιδεικνύουν μεγαλύτερη ανεκτικότητα σε εναλλακτικές, μη δημοκρατικές μορφές διακυβέρνησης και αν η υποστήριξη του δημοκρατικού πολιτεύματος παρουσιάζει γενεακή δυναμική. Άλλωστε οι κρίσιμες ηλικίες για τη διαμόρφωση πολιτικών αξιών σύμφωνα με αρκετές μελέτες είναι τα χρόνια της μετάβασης από τη μετεφηβική στην ενήλικη ζωή, δηλαδή μεταξύ 17 και 25 χρόνων (Jennings and Niemi, 1981· Neundorff and Smets, 2017). Καθώς οι νεότεροι πολίτες δεν έχουν ακόμη αναπτύξει στον ίδιο βαθμό σταθερές πολιτικές συνήθειες και αποκρυσταλλωμένες πεποιθήσεις, θεωρητικά είναι περισσότερο ευάλωτοι σε εξωγενή σοκ, όπως μία οικονομική κρίση (Flanagan and Sherrod, 1998· Sears and Levy, 2003). Στην περίπτωση της Ελλάδας, ωστόσο, κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να συμβαίνει. Η ελαφρά πτώση της διάχυτης δημοκρατικής στήριξης μεταξύ 1999 και 2017 φαίνεται να αφορά εξίσου όλες τις γενεές και άρα να αποδίδεται στην επίδραση της περιόδου (period effect), ειδικά μεταξύ 2008 και 2017. Στην περίπτωση μάλιστα των millenials, παρατηρείται μια αύξηση (αν και μη στατιστικά σημαντική) της διάχυτης δημοκρατικής υποστήριξης μεταξύ 2008 και 2017. Μία πιθανή εξήγηση είναι ότι η επίδραση του κύκλου ζωής –με την εδραίωση δημοκρατικών αξιών καθώς τα μέλη της γενιάς αυτής εισέρχονται σε μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες– ήταν εν τέλει πιο σημαντική από την αντίστοιχη επίδραση της περιόδου της οικονομικής κρίσης.

Γράφημα 1.4
*Προσδιοριστικοί παράγοντες διάχυτης και εξειδικευμένης δημοκρατικής
 στήριξης στην Ελλάδα, 2017*

Σημείωση: Πραγματοποιούνται γραμμικές παλινδρομήσεις με τη μέθοδο των ελάχιστων τετραγώνων. Οι τελείες απεικονίζουν τους συντελεστές παλινδρόμησης και οι γραμμές 95% ανθεκτικά διαστήματα εμπιστοσύνης (robust confidence intervals).

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από το 7ο κύμα της World Values Survey, 2017.

Πέρα από τις τάσεις διάχυτης δημοκρατικής υποστήριξης στο επίπεδο των γενεών, στην παρούσα ενότητα διερευνάται η επίδραση και μιας σειράς άλλων δημογραφικών, κοινωνικοψυχολογικών, και αξιακών-ιδεολογικών παραγόντων. Εξετάζουμε αυτές τις επιδράσεις μέσω δύο μοντέλων γραμμικής παλινδρόμησης στο δείγμα του 7ου κύματος, με εξαρτημένες μεταβλητές τους δείκτες διάχυτης και εξειδικευμένης δημοκρατικής υποστήριξης αντίστοιχα (λεπτομέρειες για τα μοντέλα παρουσιάζονται αναλυτικότερα στο παράρτημα στο τέλος του κεφαλαίου, βλ. Πίνακες Π1 και Π2). Το πρώτο εύρημα είναι πως οι δημογραφικές μεταβλητές δεν παρουσιάζουν κάποια αξιοσημείωτη επίδραση στις δύο διαστάσεις δημοκρατικής υποστήριξης. Ούτε η ηλικία, ούτε το μορφωτικό επίπεδο, ούτε το εισοδηματικό επίπεδο ασκούν κάποια σημαντική επιρροή, με μικρή εξαίρεση τους ερωτώμενους άνω των 65 ετών που επιδεικνύουν υψηλότερα

επίπεδα εμπιστοσύνης προς τους θεσμούς σε σχέση με τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες. Από την άλλη πλευρά, το πολιτικό ενδιαφέρον και η γενικευμένη εμπιστοσύνη είναι οι δύο παράγοντες με τη μεγαλύτερη επίδραση στην εξειδικευμένη υποστήριξη. Το τελευταίο εύρημα είναι αναμενόμενο καθώς έχει διαπιστωθεί σε αρκετές έρευνες πως η εμπιστοσύνη προς τους θεσμούς συσχετίζεται θετικά με τη γενικευμένη κοινωνική εμπιστοσύνη (Putnam, 2001). Αντιθέτως, οι μεταβλητές με τη μεγαλύτερη επίδραση στη διάχυτη δημοκρατική υποστήριξη είναι ο μεταϋλισμός και η αριστερή ιδεολογική αυτοτοποθέτηση. Προκειμένου να ελεγχθεί η γραμμικότητα της σχέσης μεταξύ αριστερής – δεξιάς ιδεολογίας και διάχυτης δημοκρατικής υποστήριξης, το επεξηγηματικό μοντέλο επαναλήφθηκε περιλαμβάνοντας και τον τετραγωνισμένο όρο της ιδεολογικής μεταβλητής, ο οποίος είναι στατιστικά σημαντικός, επιβεβαιώνοντας πως υπάρχει μία όχι απόλυτα γραμμική σχέση μεταξύ ιδεολογίας και διάχυτης δημοκρατικής υποστήριξης (βλ. Γράφημα Π1). Όλοι λοιπόν οι ιδεολογικοί χώροι καταγράφουν υψηλές μέσες τιμές στο Democracy-Autocracy Index, ωστόσο οι ερωτώμενοι που τοποθετούνται στα αριστερά και κεντροαριστερά σημεία του άξονα καταγράφουν τις υψηλότερες τιμές. Η θετική συσχέτιση μεταξύ αριστερής ιδεολογίας και διάχυτης δημοκρατικής υποστήριξης αποτελεί ένα εύρημα που έχει επαναληφθεί στο παρελθόν σε μελέτες της ελληνικής περίπτωσης και άλλων νοτιοευρωπαϊκών χωρών (Montero and Morlino, 1995, σελ. 245).

4. Η νοηματοδότηση της δημοκρατίας στην Ελλάδα

Μετά την εξέταση του βαθμού και των προσδιοριστικών παραγόντων της δημοκρατικής υποστήριξης, στην τελευταία ενότητα του κεφαλαίου εξετάζεται εν συντομία και το πώς οι Έλληνες κατανοούν και νοηματοδοτούν τη δημοκρατία. Προηγούμενες μελέτες έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν περιπτώσεις που η ονομαστική υποστήριξη και προτίμηση του δημοκρατικού πολιτεύματος εντοπίζεται σε χώρες με υβριδικά ή αυταρχικά καθεστώτα, ένα φαινόμενο που οι Alejandro Moreno-Alvarez και Christian Welzel (2014) αποκαλούν «δημοκρατικό παράδοξο». Αντί αυτό το εύρημα να ερμηνευτεί ως έλλειμμα νομιμοποίησης των υβριδικών και αυταρχικών καθεστώτων, μία άλλη εξήγηση που έχει προωθηθεί είναι πως η υποστήριξη της δημοκρατίας μπορεί να συνυπάρχει με ανορθόδοξες ακόμη και αυταρχικές ερμηνείες και νοηματοδοτήσεις του δημοκρατικού πολιτεύματος (Kirsch and Welzel, 2017).

Πίνακας 1.3

Παραγοντική ανάλυση ερωτήσεων απαραίτητων συστατικών δημοκρατίας

Ερώτηση	Παράγοντας 1: Φιλελεύθερη νοηματοδότηση	Παράγοντας 2: Κοινωνικο- οικονομική νοηματοδότηση	Παράγοντας 3: Αυταρχική νοηματοδότηση
• Ελεύθερες εκλογές	0,782		
• Ισότητα φύλων	0,742		
• Προστασία από κρατική καταστολή	0,666		
• Φορολόγηση πλουσίων		0,841	
• Εξίσωση εισοδημάτων		0,828	
• Αναλαμβάνει ο στρατός όταν είναι ανίκανη η κυβέρνηση			0,775
• Πολίτες που υπακούουν τους ηγέτες			0,757
Eigenvalue	1,857	1,546	1,008
Εξήγηση διασποράς	26,5%	22,1%	14,4%
N	1081		

Σημείωση: Πραγματοποιείται principal components analysis (PCA) με περιστροφή varimax. Παράτιθενται οι παράγοντες με τιμή eigenvalue μεγαλύτερη του 1.

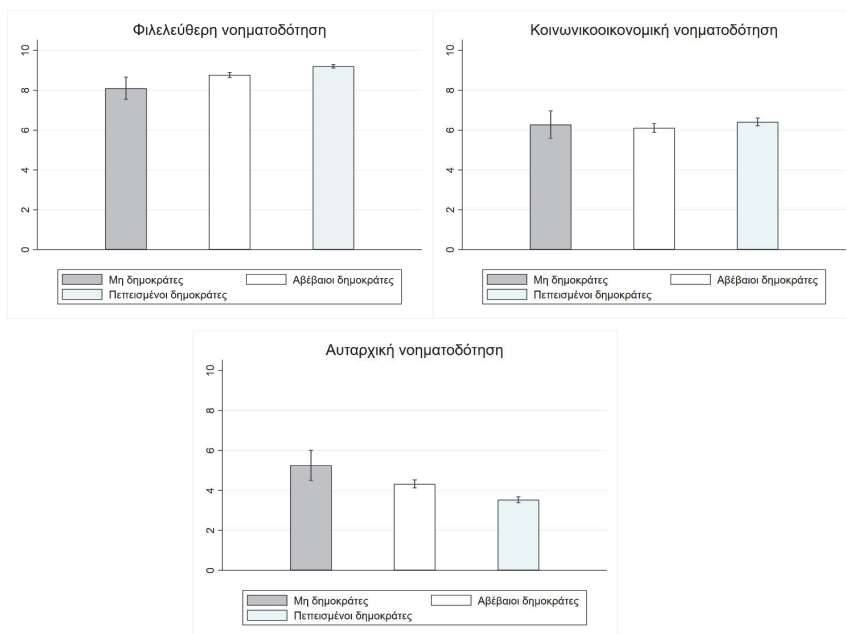
Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από το 7^ο κύμα της World Values Survey, 2017.

Υπό το πρίσμα αυτής της συζήτησης, το 7ο κύμα της World Values Survey περιλαμβάνει μία σειρά ερωτήσεων σχετικά με τα «ουσιαστικά χαρακτηριστικά» της δημοκρατίας.³ Η παραγοντική ανάλυση (Πίνακας 1.3) με τα επτά από τα εννέα ερωτήματα (δύο από τα ερωτήματα δεν σχετίζονται

3 Στην ελληνική έρευνα οι σχετικές ερωτήσεις που διατυπώνονται είναι οι εξής: «Πολλά πράγματα είναι επιθυμητά, αλλά δεν αποτελούν όλα ουσιαστικά χαρακτηριστικά της δημοκρατίας. Σας παρακαλώ πείτε μου για κάθε ένα από τα παρακάτω πόσο ουσιαστικό νομίζετε πως είναι ως χαρακτηριστικό της δημοκρατίας: 1) Οι κυβερνήσεις φορολογούν τους πλουσίους και επιχορηγούν τους φτωχούς. 2) Οι θρησκευτικές αρχές ερμηνεύουν σε τελευταία ανάλυση τους νόμους. 3) Οι πολίτες επιλέγουν τους ηγέτες τους με ελεύθερες εκλογές. 4) Οι πολίτες λαμβάνουν κρατική βοήθεια για την ανεργία. 5) Ο στρατός αναλαμβάνει όταν η κυβέρνηση είναι ανίκανη. 6) Τα πολιτικά δικαιώματα προστατεύουν τους ανθρώπους από κρατική καταστολή. 7) Το κράτος εξισώνει τα εισοδήματα των πολιτών. 8) Οι πολίτες υπακούουν τους κυβερνήτες τους. 9) Οι γυναίκες έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους άνδρες. Όλες οι απαντήσεις δίνονται στην κλίμακα 1-10, με το 1 να σημαίνει «ένα μη ουσιαστικό χαρακτηριστικό της δημοκρατίας» και το 10 να σημαίνει «ένα ουσιαστικό χαρακτηριστικό της δημοκρατίας». Η αυθόρμητη απάντηση «δεν είναι καθόλου ουσιαστικό χαρακτηριστικό της δημοκρατίας» κωδικοποιείται ως 0, έτσι διαμορφώνεται 11βάθμια κλίμακα 0-10.

με κάποιον άξονα και αφαιρέθηκαν από την ανάλυση) αναδεικνύουν τρεις διακριτές διαστάσεις νοηματοδότησης της δημοκρατίας: α) μία φιλελεύθερη, όπου ουσιαστικά χαρακτηριστικά της δημοκρατίας είναι οι ελεύθερες εκλογές, η ισότητα των φύλων και τα πολιτικά δικαιώματα που προστατεύουν από κρατική καταστολή, β) μία κοινωνικοοικονομική, όπου ουσιαστικά χαρακτηριστικά είναι η φορολόγηση πλουσίων και η επιχορήγηση των φτωχών καθώς και η εξίσωση των εισοδημάτων από το κράτος, και τέλος, γ) μία αυταρχική, όπου κατανοούνται ως ουσιαστικά χαρακτηριστικά της δημοκρατίας η δυνατότητα να αναλαμβάνει ο στρατός τη διακυβέρνηση της χώρας, όταν η κυβέρνηση είναι ανίκανη, και να υπακούν οι πολίτες τους κυβερνήτες τους.

Γράφημα 1.5
Μέσες τιμές στους άξονες νοηματοδότησης της δημοκρατίας
ανά κατηγορία δημοκρατών στην Ελλάδα, 2017

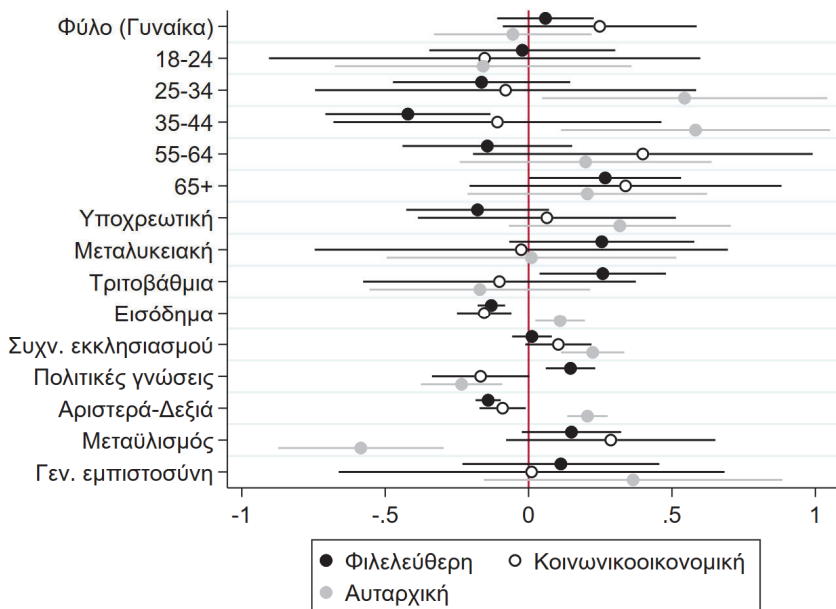

Σημείωση: Οι στήλες απεικονίζουν μέσους όρους και οι γραμμές 95% διαστήματα εμπιστοσύνης.
Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από το 7ο κύμα της World Values Survey, 2017.

Στο Γράφημα 1.5 πραγματοποιείται μία διασταύρωση των τιμών στους άξονες νοηματοδότησης ανά κατηγορία δημοκρατών με βάση τις τιμές στον δείκτη διάχυτης δημοκρατικής υποστήριξης. Γίνεται αμέσως ξεκάθαρο ότι

η πιο διαδεδομένη κατανόηση της δημοκρατίας από τους Έλληνες πολίτες είναι με φιλελεύθερους όρους, και η λιγότερο διαδεδομένη είναι η αυταρχική νοηματοδότηση, με την κοινωνικοοικονομική να βρίσκεται στο ενδιάμεσο. Η τάση αυτή είναι ακόμη πιο ξεκάθαρη σε ό,τι αφορά τους «πεπεισμένους δημοκράτες», ενώ οι διαφορές μεταξύ των τριών νοηματοδοτήσεων είναι λιγότερο έντονες σε ό,τι αφορά τους «μη δημοκράτες». Οι «αβέβαιοι δημοκράτες» βρίσκονται στο ενδιάμεσο. Ενδιαφέρον επίσης είναι πως η κοινωνικοοικονομική νοηματοδότηση είναι εξίσου διαδεδομένη και στις τρεις κατηγορίες δημοκρατών.

Γράφημα 1.6
Προσδιοριστικοί παράγοντες νοηματοδότησης
της δημοκρατίας στην Ελλάδα, 2017

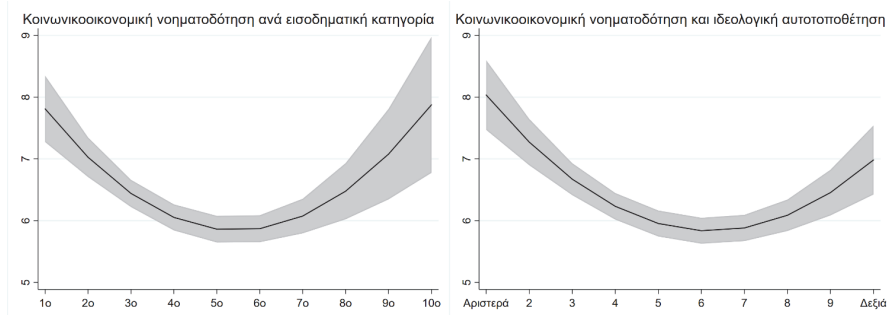
Σημείωση: Πραγματοποιούνται γραμμικές παλινδρομήσεις με τη μέθοδο των ελάχιστων τετραγώνων. Οι τελείες απεικονίζουν τους συντελεστές παλινδρόμησης και οι γραμμές 95% ανθεκτικά διαστήματα εμπιστοσύνης (robust confidence intervals).

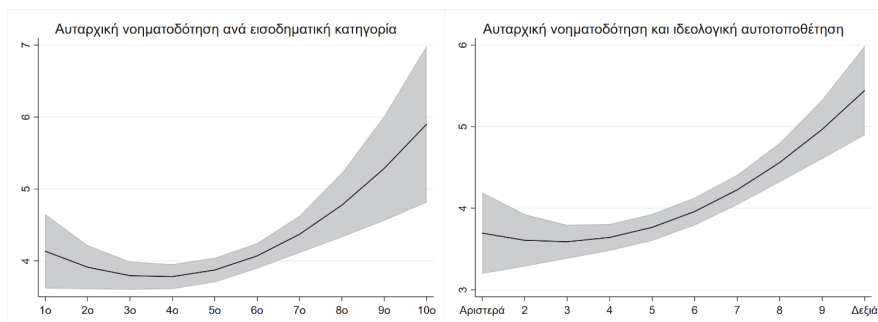
Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από το 7ο κύμα της World Values Survey, 2017.

Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της νοηματοδότησης της δημοκρατίας αναδεικνύουν και πάλι την μεγαλύτερη επεξηγηματική ισχύ των αξιακών και ιδεολογικών παραγόντων σε σχέση με τους κοινωνικοδημογραφικούς

(Γράφημα 1.6). Εξάιρεση αποτελεί το εισόδημα και η μόρφωση στην περίπτωση της φιλελεύθερης νοηματοδότησης, όπου παρουσιάζει στατιστικά σημαντική συσχέτιση με την πανεπιστημιακή μόρφωση. Αντιθέτως, το εισόδημα εμφανίζει αρνητική συσχέτιση τόσο με τη φιλελεύθερη όσο και με την κοινωνικοοικονομική νοηματοδότηση της δημοκρατίας –σχέση που είναι αναμενόμενη–, ενώ παρουσίασε θετική συσχέτιση με την αυταρχική νοηματοδότηση. Συμπεριλαμβάνοντας στα μοντέλα και πάλι τον τετραγωνισμένο όρο της εισοδηματικής δεκαβάθμιας μεταβλητής, αυτός παρουσιάζεται στατιστικά σημαντικός στο μοντέλο της κοινωνικοοικονομικής και της αυταρχικής νοηματοδότησης, δείχνοντας ότι η σχέση μεταξύ εισοδήματος και των δύο αυτών αξόνων δεν είναι εντελώς γραμμική (Γράφημα 1.7). Πράγματι, είναι παράδοξο το ότι, συγκριτικά με τα μεσαία εισοδηματικά στρώματα, οι ερωτώμενοι που κατατάσσονται τόσο στις χαμηλές όσο και στις υψηλές εισοδηματικές κατηγορίες (καθώς και αυτοί που ανήκουν στο αριστερό και το δεξιό ιδεολογικό άκρο) τείνουν να προσδίδουν περισσότερο κοινωνικοοικονομικό χαρακτήρα στο νόημα της δημοκρατίας. Στην περίπτωση της στρεβλής, αυταρχικής νοηματοδότησης της δημοκρατίας, πέρα από το υψηλό εισόδημα και τη δεξιά ιδεολογική αυτοτοποθέτηση, σημαντική επίδραση έχουν η συχνότητα εκκλησιασμού και οι υλιστικές αξίες, ενώ υπάρχει σχετικά ισχυρή αρνητική συσχέτιση μεταξύ του επιπέδου πολιτικών γνώσεων (που έχει αντικαταστήσει το πολιτικό ενδιαφέρον στα τρία μοντέλα νοηματοδότησης). Αντιθέτως, οι πολιτικές γνώσεις εμφανίζουν θετική συσχέτιση με τη φιλελεύθερη νοηματοδότηση, όπως και η αριστερή ιδεολογική αυτοτοποθέτηση.

Γράφημα 1.7
Τιμές στους άξονες νοηματοδότησης της δημοκρατίας
ανά εισοδηματική κατηγορία και ιδεολογική αυτοτοποθέτηση
στην Ελλάδα, 2017

Σημείωση: Η κάθε γραμμή απεικονίζει τις προβλεπόμενες τιμές της εξαρτημένης μεταβλητής και η κάθε γκριζα περιοχή 95% διαστήματα εμπιστοσύνης.

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από το 7ο κύμα της World Values Survey, 2017.

5. Συμπεράσματα

Στο παρόν κείμενο χρησιμοποιήθηκαν δεδομένα της World Values Survey για να εξεταστούν τα επίπεδα υποστήριξης της δημοκρατίας στην Ελλάδα πριν και μετά την επιβολή αυστηρής λιτότητας στη χώρα. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η προτίμηση και η υποστήριξη των Ελλήνων προς το δημοκρατικό πολίτευμα δεν υποχώρησε σημαντικά την περίοδο της κρίσης, αλλά συνέχισε να συνυπάρχει με χαμηλά επίπεδα ικανοποίησης και εμπιστοσύνης προς τους εθνικούς πολιτικούς θεσμούς. Το δημοκρατικό πολίτευμα τυγχάνει σχεδόν καθολικής αποδοχής, ανεξαρτήτως ηλικίας ή περιόδου κοινωνικοποίησης, επιπέδου μόρφωσης ή εισοδήματος. Οι όποιες μικρές διαφοροποιήσεις αφορούν κυρίως αξιακούς και ιδεολογικούς παράγοντες, όπως η αριστερή ιδεολογία και οι μεταϋλιστικές αξίες που είναι πιο στενά συνδεδεμένες με την πλήρη αποδοχή της δημοκρατίας ως το προτιμότερο πολίτευμα. Σε ό,τι αφορά τη νοσηματοδότηση της δημοκρατίας, οι Έλληνες εμφανίζονται να κατανοούν τη δημοκρατία ως πολίτευμα με φιλελεύθερα χαρακτηριστικά και μόνο δευτερευόντως ως πολίτευμα που έχει ως σκοπό την εξασφάλιση κοινωνικών δικαιωμάτων και την αναδιανομή του εισοδήματος. Αξιακοί και ιδεολογικοί (αλλά και γνωστικοί) παράγοντες εμφανίζουν κι εδώ μεγαλύτερη διακρίνουσα ισχύ, αν και σε αντίθεση με τη δημοκρατική υποστήριξη, η νοσηματοδότηση της δημοκρατίας εμφανίζει έναν ήπιο ταξικό χαρακτήρα, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την κατανόηση της δημοκρατίας με αυταρχικούς και κοινωνικοοικονομικούς όρους. Εν κατακλείδι, οι αναλύσεις των δεδομένων της World Values Survey παρουσιάζουν την Ελλάδα ως μια κοινωνία όπου η φιλελεύθερη δημοκρατία απολαμβάνει εξαιρετικά υψηλά επίπεδα αποδοχής με πολίτες που, σε γενικές γραμμές, είναι σε θέση να κατανοήσουν ποια είναι η σημασία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Το

ερευνητικό ερώτημα που θα πρέπει να απαντηθεί σε μελλοντικές μελέτες αφορά το αν οι δημοκρατικές στάσεις των Ελλήνων συνδέονται με απτές μορφές πολιτικής συμπεριφοράς ή αν αυτές διαμορφώνονται σε μεγαλύτερο βαθμό από άλλους παράγοντες.

Βιβλιογραφία

- Armington, K. and Guthmann, K. (2014). Democracy in crisis? The declining support for national democracy in European countries, 2007–2011. *European Journal of Political Research*, 53 (3), pp. 423–442.
- Cordero, G. and Simón, P. (2016). Economic crisis and support for democracy in Europe. *West European Politics*, 39 (2), pp. 305–325.
- Crouch, C. (2004). *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Dalton, R. J. (2004). *Democratic challenges, democratic choices*. Oxford: Oxford University Press.
- Dalton, R. J. and Welzel, C. (eds.). (2014). *The civic culture transformed: From allegiant to assertive citizens*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Easton, D. (1965). *A systems analysis of political life*. New York: Wiley.
- Easton, D. (1975). A reassessment of the concept of political support. *British Journal of Political Science*, 5 (4), pp. 435–457.
- Easton, D. (1976). Theoretical approaches to political support. *Canadian Journal of Political Science*, 9 (3), pp. 431–448.
- Flanagan, C. A. and Sherod, L. R. (1998). Youth political development: An introduction. *Journal of Social Studies*, 54 (3), pp. 447–456.
- Foa, R. S. and Mounk, Y. (2016). The danger of deconsolidation: The democratic disconnect. *Journal of Democracy*, 27 (3), pp. 5–17.
- Foa, R. S. and Mounk, Y. (2017). The signs of deconsolidation. *Journal of Democracy*, 28 (1), pp. 5–16.
- Franklin, M. (2004). *Voter turnout and the dynamics of electoral competition in established democracies since 1945*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Fuchs, D. (2007). The political culture paradigm. In R. Dalton and H.-D. Klingemann (eds.), *The Oxford handbook of political behavior* (pp. 161–184). Oxford: Oxford University Press.
- Hobolt, S. B. and Tilley, J. (2016). Fleeing the centre: the rise of challenger parties in the aftermath of the euro crisis. *West European Politics*, 39 (5), pp. 971–991.

- Inglehart, R. (2003). How solid is mass support for democracy – and how can we measure it?. *Political Science and Politics*, 36 (1), pp. 51–57.
- Inglehart, R. (2016). The danger of deconsolidation: how much should we worry?. *Journal of Democracy*, 27 (3), pp. 18-23.
- Inglehart, R. and Welzel, C. (2005). *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence*. Cambridge: Cambridge University
- Jennings, M. K. and Niemi, R. (1981). *Generations and politics: A panel study of young adults and their parents*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kirsch, H. and Welzel, C. (2019). Democracy misunderstood: authoritarian notions of democracy around the globe. *Social Forces*, 98 (1), pp. 59-92.
- Klingemann, H.-D. (2014). Dissatisfied democrats: Democratic maturation in old and new democracies. In R. Dalton and C. Welzel (eds.), *The Civic culture transformed* (pp. 116-157). Cambridge: Cambridge University Press.
- Klingemann, H.-D., Fuchs, D., Fuchs, S. and Zielonka, J. (2006). Support for democracy and autocracy in Central and Eastern Europe. In H.-D. Klingemann, D. Fuchs, and J. Zielonka (eds.), *Democracy and political culture in Eastern Europe* (pp. 1-21). Abingdon: Routledge.
- Kriesi, H. and Vidal, G. (2019). Types of democrats. Αδημοσίευτη μελέτη, Φλωρεντία, European University Institute (EUI). <https://www.eui.eu/Documents/DepartmentsCentres/SPS/Profiles/Kriesi/Types-of-Democrats-final.pdf>
- Lipset, S. M. (1983). *Political man: The social bases of politics*, 2nd ed. London: Heinemann.
- Magalhães, P. (2014). Government effectiveness and support for democracy. *European Journal of Political Research*, 53 (1), pp. 77–97.
- Moreno-Alvarez, A. and Welzel C. (2014). Enlightening people. In R. Dalton and C. Welzel (eds.), *The civic culture transformed* (pp. 59–90). New York: Cambridge University Press.
- Morlino, L. and Montero, J. R. (1995). Legitimacy and democracy in Southern Europe. In R. Gunther, P. N. Diamandouros and H.-J. Puhle (eds.), *The politics of democratic consolidation: Southern Europe in comparative perspective* (pp. 231-260), Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Neundorff, A. and Smets, K. (2017). Political socialization and the making of citizens. *Oxford Handbooks Online*. doi: 10.1093/oxfordhb/9780199935307.013.98

- Norris, P. (2011). *Democratic deficit: Critical citizens revisited*. Cambridge University Press.
- Pharr, S. and Putnam, R. (2000). *Disaffected democracies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Putnam, R. (2001). Social trust: Measurement and consequences. *Isuma: Canadian Journal of Policy Research*, 2, pp. 41-51.
- Rose, R. (1997). *Survey measures of democracy*. Working Paper 294, Centre for the Study of Public Policy: University of Strathclyde.
- Sears, D. O. and Levy, S. (2003). Childhood and adult political development. In D. O. Sears, L. Huddy, and R. Jervis (eds.), *Oxford handbook of political psychology* (pp. 60–109). Oxford: Oxford University Press.
- Teixeira, C. P., Tsatsanis, E. and Belchior, A.M. (2014). Support for democracy in times of crisis: Diffuse and specific regime support in Portugal and Greece. *South European Society and Politics*, 19 (4), pp. 501-518.
- Teorell, J., Torcal, M. and Montero, J.-R. (2007). Political participation: Mapping the terrain. In J. van Deth, J. R. Montero and A. Westholm (eds.), *Citizenship and involvement in European democracies: A comparative analysis* (pp. 334-57). New York: Routledge.
- Teperoglou, E. and Tsatsanis, E. (2014). Dealignment, de-legitimation and the implosion of the two-party system in Greece: the earthquake election of 6 May 2012. *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 24 (2), pp. 222-242.
- Torcal, M. and Montero, J.-R. (2006). *Political disaffection in contemporary democracies*. London: Routledge.
- Tsatsanis, E. (2018). The swift unraveling: Party system change and de-institutionalization in Greece during the crisis. In M. Lisi (ed.), *Party system change, the European crisis and the state of democracy* (pp. 115-136). London: Routledge.
- Van Biezen, I., Mair, P. and Poguntke, T. (2012). Going, going... gone? The decline of party membership in contemporary Europe. *European Journal of Political Research*, 51 (1), pp. 24-56.
- Voeten E. (2017). Are people really turning away from democracy?. *Journal of Democracy Web Exchange*. https://www.journalofdemocracy.org/wp-content/uploads/2018/12/Journal-of-Democracy-Web-Exchange-Voeten_0.pdf
- Zilinsky, J. (2019). Democratic deconsolidation revisited: Young Europeans are not dissatisfied with democracy. *Research and Politics*, 6 (1), pp. 1-7.

Παράρτημα

Πίνακας Π1
*Προσδιοριστικοί παράγοντες διάχυτης δημοκρατικής στήριξης
στην Ελλάδα, 2017*

Εξαρτημένη μεταβλητή: Democracy-Autocracy Index (0-12)	B	(Robust S.E.)
Φύλο (Γυναίκα)	0,142	(0,117)
Ηλικία (ref: 45-54)		
18-24	0,132	(0,235)
25-34	-0,292	(0,250)
35-44	-0,137	(0,200)
55-64	-0,096	(0,204)
65+	0,245	(0,185)
Μόρφωση (ref: Λύκειο)		
Υποχρεωτική εκπαίδευση	-0,235	(0,171)
Μεταλυκειακή	-0,103	(0,238)
Τριτοβάθμια	-0,158	(0,158)
Εισόδημα (0-9)	0,058	(0,037)
Συχνότητα εκκλησιασμού (0-6)	0,063	(0,050)
Πολιτικό ενδιαφέρον (0-3)	-0,162	(0,217)
Αριστερά-Δεξιά (0-9)	-0,178***	(0,036)
Μεταυλισμός (ref: Υλισμός)	0,382**	(0,124)
Γενικευμένη εμπιστοσύνη (0-1)	0,176	(0,187)
Σταθερά	10,504***	(0,346)
R2	0,077	
N	780	

Σημείωση: Πραγματοποιείται γραμμική παλινδρόμηση με τη μέθοδο των ελάχιστων τετραγώνων. Οι αριθμοί της δεύτερης στήλης αντιπροσωπεύουν τους συντελεστές παλινδρόμησης και οι αριθμοί στην παρένθεση τα ανθεκτικά τυπικά σφάλματα (robust standard errors). Στατιστική σημαντικότητα: : * $p < 0,10$ | ** $p < 0,05$ | *** $p < 0,01$ | **** $p < 0,001$

Πίνακας Π2
*Προσδιοριστικοί παράγοντες εξειδικευμένης δημοκρατικής στήριξης
στην Ελλάδα, 2017*

Εξαρτημένη μεταβλητή: Εμπιστοσύνη στους θεσμούς (0-12)	B	(Robust S.E.)
Φύλο (Γυναίκα)	0,289	(0,150)
Ηλικία (ref: 45-54)		
18-24	0,162	(0,322)
25-34	-0,113	(0,265)
35-44	-0,135	(0,236)
55-64	-0,053	(0,241)
65+	0,667**	(0,223)
Μόρφωση (ref: Λύκειο)		
Υποχρεωτική εκπαίδευση	0,129	(0,207)
Μεταλυκειακή	-0,288	(0,252)
Τριτοβάθμια	-0,320	(0,201)
Εισόδημα (0-9)	0,046	(0,045)
Συχνότητα εκκλησιασμού (0-6)	0,092	(0,057)
Πολιτικό ενδιαφέρον (0-3)	1,411***	(0,270)
Αριστερά-Δεξιά (0-9)	-0,055	(0,042)
Μεταύλισμός (ref: Υλισμός)	-0,045	(0,150)
Γενικευμένη εμπιστοσύνη (0-1)	0,988**	(0,322)
Σταθερά	2,449***	(0,338)
R ²	0,100	
N	813	

Σημείωση: Πραγματοποιείται γραμμική παλινδρόμηση με τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων. Οι αριθμοί της δεύτερης στήλης αντιπροσωπεύουν τους συντελεστές παλινδρόμησης και οι αριθμοί στην παρένθεση τα ανθεκτικά τυπικά σφάλματα (robust standard errors). Στατιστική σημαντικότητα: : *p<0,10 | * p<0,05 | **p<0,01 | ***p<0,001

Πίνακας Π3
*Προσδιοριστικοί παράγοντες φιλελεύθερης νοηματοδότησης της
 δημοκρατίας στην Ελλάδα, 2017*

Εξαρτημένη μεταβλητή: Φιλελεύθερη νοηματοδότηση (0-10)	B	(Robust S.E.)
Φύλο (Γυναίκα)	0,059	(0,086)
Ηλικία (ref: 45-54)		
18-24	-0,022	(0,165)
25-34	-0,164	(0,157)
35-44	-0,421	(0,147)
55-64	-0,144	(0,151)
65+	0,267*	(0,135)
Μόρφωση (ref: Λύκειο)		
Υποχρεωτική εκπαίδευση	-0,178	(0,127)
Μεταλυκειακή	0,255	(0,164)
Τριτοβάθμια	0,259*	(0,112)
Εισόδημα (0-9)	-0,130	(0,024)
Συχνότητα εκκλησιασμού (0-6)	0,012	(0,035)
Πολιτικές γνώσεις (0-3)	0,234***	(0,044)
Αριστερά-Δεξιά (0-9)	-0,141***	(0,022)
Μεταύλισμός (ref: Υλισμός)	0,150*	(0,882)
Γενικευμένη εμπιστοσύνη (0-1)	0,113	(0,175)
Σταθερά	9,722***	(0,218)
R ²	0,153	
N	825	

Σημείωση: Πραγματοποιείται γραμμική παλινδρόμηση με τη μέθοδο των ελάχιστων τετραγώνων. Οι αριθμοί της δεύτερης στήλης αντιπροσωπεύουν τους συντελεστές παλινδρόμησης και οι αριθμοί στην παρένθεση τα ανθεκτικά τυπικά σφάλματα (robust standard errors). Στατιστική σημαντικότητα: *p<0,10 | * p<0,05 | **p<0,01 | ***p<0,001

Πίνακας Π4
*Προσδιοριστικοί παράγοντες κοινωνικής νοηματοδότησης της δημοκρατίας
στην Ελλάδα, 2017*

Εξαρτημένη μεταβλητή: Κοινωνικοοικονομική νοηματοδότηση (0-10)	B	(Robust S.E.)
Φύλο (Γυναίκα)	0,248	(0,172)
Ηλικία (ref: 45-54)		
18-24	-0,153	(0,383)
25-34	-0,080	(0,338)
35-44	-0,109	(0,291)
55-64	0,398	(0,302)
65+	0,338	(0,277)
Μόρφωση (ref: Λύκειο)		
Υποχρεωτική εκπαίδευση	0,064	(0,229)
Μεταλυκειακή	-0,025	(0,367)
Τριτοβάθμια	-0,102	(0,242)
Εισόδημα (0-9)	-0,155***	(0,048)
Συχνότητα εκκλησιασμού (0-6)	0,104*	(0,059)
Πολιτικές γνώσεις (0-3)	-0,167*	(0,086)
Αριστερά-Δεξιά (0-9)	-0,091*	(0,041)
Μεταϋλισμός (ref: Υλισμός)	0,287	(0,186)
Γενικευμένη εμπιστοσύνη (0-1)	0,011	(0,343)
Σταθερά	6,721***	(0,415)
R ²	0,052	
N	806	

Σημείωση: Πραγματοποιείται γραμμική παλινδρόμηση με τη μέθοδο των ελάχιστων τετραγώνων. Οι αριθμοί της δεύτερης στήλης αντιπροσωπεύουν τους συντελεστές παλινδρόμησης και οι αριθμοί στην παρένθεση τα ανθεκτικά τυπικά σφάλματα (robust standard errors).

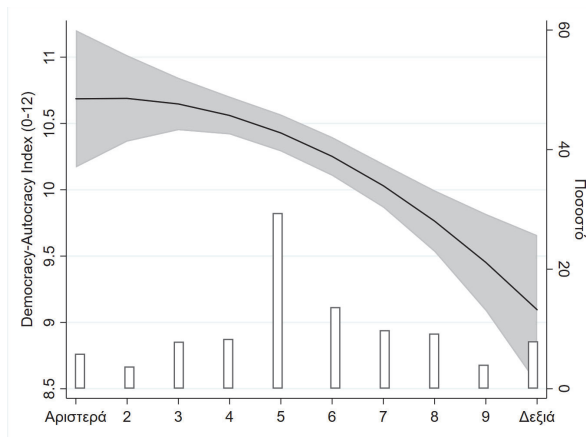
Στατιστική σημαντικότητα: *p<0,10 | * p<0,05 | **p<0,01 | ***p<0,001

Πίνακας Π5
*Προσδιοριστικοί παράγοντες αυταρχικής νοηματοδότησης της
 δημοκρατίας στην Ελλάδα, 2017*

Εξαρτημένη μεταβλητή: Αυταρχική νοηματοδότηση (0-10)	B	(Robust S.E.)
Φύλο (Γυναίκα)	-0,055	(0,140)
Ηλικία (ref: 45-54)		
18-24	-0,158	(0,263)
25-34	0,544*	(0,253)
35-44	0,582*	(0,239)
55-64	0,199	(0,224)
65+	0,205	(0,213)
Μόρφωση (ref: Λύκειο)		
Υποχρεωτική εκπαίδευση	0,318	(0,197)
Μεταλυκειακή	0,010	(0,257)
Τριτοβάθμια	-0,170	(0,196)
Εισόδημα (0-9)	0,110*	(0,044)
Συχνότητα εκκλησιασμού (0-6)	0,224***	(0,056)
Πολιτικό ενδιαφέρον (0-3)	-0,234***	(0,072)
Αριστερά-Δεξιά (0-9)	0,205	(0,036)
Μεταϋλισμός (ref: Υλισμός)	-0,585***	(0,147)
Γενικευμένη εμπιστοσύνη (0-1)	0,365***	(0,265)
Σταθερά	2,354***	(0,331)
R ²	0,184	
N	815	

Σημείωση: Πραγματοποιείται γραμμική παλινδρόμηση με τη μέθοδο των ελάχιστων τετραγώνων. Οι αριθμοί της δεύτερης στήλης αντιπροσωπεύουν τους συντελεστές παλινδρόμησης και οι αριθμοί στην παρένθεση τα ανθεκτικά τυπικά σφάλματα (robust standard errors). Στατιστική σημαντικότητα: * $p < 0,05$ | ** $p < 0,01$ | *** $p < 0,001$

Γράφημα Π1
Διάχυτη δημοκρατική υποστήριξη και ιδεολογία στην Ελλάδα, 2017

Σημείωση: Η γραμμή απεικονίζει τις προβλεπόμενες τιμές της εξαρτημένης μεταβλητής (democracy-autocracy index στήλης), η γκρίζα περιοχή 95% διαστήματα εμπιστοσύνης και οι στήλες την ποσοστιαία κατανομή των ερωτώμενων με βάση την αυτοτοποθέτησή τους στον άξονα αριστεράς-δεξιάς.

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από το 7ο κύμα της World Values Survey, 2017.

Manos Tsatsanis

Resilient democrats:
Democratic legitimacy and conceptualizations of democracy
in Greece during the late memorandum period

ABSTRACT

The chapter investigates the degree to which democratic legitimacy in Greece was undermined due to the economic crisis and the generalized downward social mobility of the past decade. Based on data from the World Values Survey, it analyzes the levels and dimensions of democratic support in Greece as well as its determinants. Additionally, it investigates the ways in which Greeks view and understand the concept of democracy. The findings show that even though the preference for democracy has slightly decreased, the vast majority of Greeks continue to consider democracy as the preferable form of government and to understand in liberal terms. Whatever differentiations in levels of acceptance and in views of democracy can be mostly attributed to value-based and ideological factors and much less to sociodemographic ones.